

Ilkka Virtanen

Kirjoittaja on Vaasan yliopiston talousmatematiikan professori. Vuosina 1987-1994 professori Virtanen oli Vaasan yliopiston rehtori.

OSAAMISEN SUOMI EDELLYTTÄÄ OPPIVIA ALUEITA

Yliopistojen uusi kolmas tehtävä

Johdanto

Partekin konsernijohtaja Christoffer Taxell pohti eräässä 1990-luvun puolivälissä järjestetyssä seminaarissa niitä edellytyksiä, joita Suomella on toimia menestyvän kansainvälisen suuryrityksen kotipaikkana. Pohdintansa Taxell asetti kysymyksen muotoon. Voisiko sijoittumista Suomeen harkitseva kansainvälinen teollisuusyritys tehdä myönteisen sijoittumispäätöksen esimerkiksi siksi, että

- Suomella on tarjota yritykselle runsaat ja edulliset raaka-aine-, energia- ja muut vastaavat varannot,
- Suomessa on tarjolla riittävästi edullista teollisuuden tarvitsemaa työvoimaa tai
- Suomi lähialueineen muodostaa huomattavan markkinapotentiaalin yrityksen tuotteille?

Kunkin kysymyksen kohdalla seminaarialustaja tuli kielteiseen tulokseen. Luonnonvarojen osalta – metsiä ja puhdasta raakavettä ehkä lukuun ottamatta – Suomi on pikemminkin niukka- kuin runsastarjontainen. Työvoimakustannusten osalta Suomi taas on yksi maailman kalleimmista maista. Eikä Suomi etäällä Pohjolassa ja Euroopan unionin laidalla sijaitsevana vähäväkisenä kansana voi myöskään ylpeillä

suurilla kotimarkkinoillaan. Venäjä ja Suomen perinteisesti hyvät yhteydet Venäjään muodostavat luonnollisesti potentiaalisen kasvualueen markkinoille, mutta seminaarin pitoaikaan tämä naapurimaamme oli sekä poliittisesti että taloudellisesti tilassa, missä markkinapotentiaalin ainakaan nopea realisoituminen ei ollut näköpiirissä.

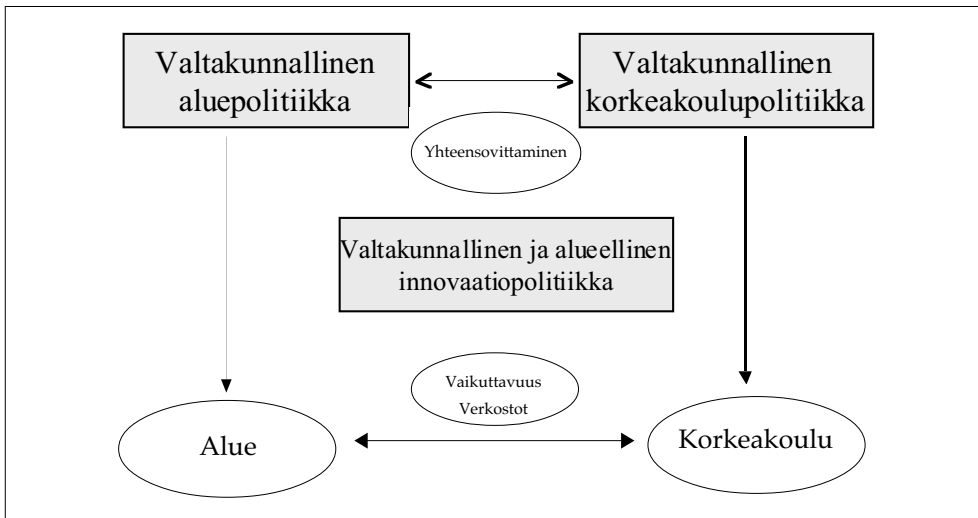
Huolimatta siitä, että Taxell näiden yritysten sijoittumisen kannalta tärkeiden edellytysten olemassaolon tai ainakin niiden täysimittaisen täyttymisen suhteen tuli Suomen osalta kielteiseen tulokseen, oli hänen kokonaisarvionsa yritysten toimintaedellytyksistä maassamme myönteinen. Oli siis olemassa tekijöitä, joiden varaan yritykset voivat menestyksellisen toimintansa täällä rakentaa. Koulutukseen ja tutkimukseen perustuva laaja-alainen ja riittävän syvällinen osaaminen muodostaa Taxellin mukaan sen perustan, johon Suomen kaltaisen pienen maan ja kansan menestystekijät tukeutuvat.

Ei ole tietenkään yllättävää, että yritysjohtaja, jonka kokemustaustaan kuuluu mm. pitkäaikainen toiminta opetusministerinä, arvostaa koulutuksen ja tutkimuksen pohjalle rakentuvaa osaamista. Huomionarvoista sen sijaan on, että osaamisen koko ketju, lähtien koulutukseen ja tutkimukseen perustuvasta osaamisen kehittämisestä ja päättyen innovaatioiden sekä osaamisen hyödyntämisen ja levittämisen kautta syntyvään niin aineellisen kuin henkisenkin hyvinvoinnin kehittymiseen, on noussut viime aikoina keskeiseksi kohteeksi kaiken-
tasoisessa suunnittelussa ja tavoitteenasettelussa maassamme.

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma (annettu 15.4.1999) esimerkiksi toteaa koulutus- ja tiedepolitiikan osalta mm. seuraavaa: "Suomen ja suomalaisten tulevaisuus on vahvasti riippuvainen osaamisesta, kyvystä hyödyntää osaamista ja luoda uusia innovaatioita. Koko väestön osaamistason nostaminen tukee Suomen kehittymistä sivistyskansana ja Suomen kilpailukykyä. Yhtäläiset koulutusmahdollisuudet kuuluvat jokaiselle kansalaiselle asuinpaikasta, iästä, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti."

Hallitusohjelma näkee osaamisperustan vahvistamisen myös yhtenä keskeisenä aluepolitiikan keinona: "Tasapainoisen alueellisen kehittämisen lähtökohta on aluetalouksien vahvistaminen parantamalla kasvua ja työllisyyttä koko maassa. Erityisesti huomiota kiinnitetään alueellisesti tasapainoiseen väestörakenteeseen ja osaamisen vahvistamiseen alueilla. Alueiden omaehtoista kehitystä edistetään niiden vahvuuksiin tukeutuen. Osaamista ja uutta teknologiaa hyödynnetään tuotannon jalostusasteen ja palvelujen laadun parantamiseksi. Tietoyhteiskunnan tarjoamia mahdollisuuksia käytetään tehokkaasti alueellisten erojen kaventamiseksi. Elinvoimaisten maakunta- ja seudullisten keskusten kilpailukykyä vahvistetaan."

Hallitusohjelman edellä viitattujen kohtien seurauksena kansakunnan tiedon ja osaamisen lisääminen ja niiden hyödyntämiseen perustuvien valtakunnallisten ja alueellisten kehittämistoimien voimakas painottaminen on sittemmin tullut mukaan maamme kaikkiin keskeisiin vuosituhannen vaihteessa julkistettuihin suunnitteluasiakirjoihin. Näitä ovat esimerkiksi Valtion tiede- ja teknologianeuvoston julkaisema Katsaus 2000: tiedon ja osaamisen haasteet (Valtion tiede- ja teknologianeuvosto 2000), Valtioneuvoston vahvistama Opetusministeriön hallinnonalan kehittämissuunnitelma Koulutus ja tutkimus vuosina 1999-2004 (Opetusministeriö 2000a) ja Opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2002-2005 (Opetusministeriö 2001). Myös Opetusministeriön asettama, kansliapäällikkö Markku Linnan johtama Korkeakoululaitoksen alueellista kehittämistä selvittävä työryhmä havainnollisti ja rajasi tehtävänsä tässä samassa hengessä seuraavan sivun kuvan mukaisesti.

Kuva 1. Korkeakoulut ja alueellinen kehittäminen (Korkeakoululaitoksen alueellisen kehittämisen työryhmän muistio 2001)

Uuden vuosituhatosen alun Suomessa näyttääkin vallitsevan vahva näkemys siitä, että maamme henkisen ja aineellisen hyvinvoinnin perusta luodaan koulutuksella ja tutkimuksella. On kyettävä jatkuvasti luomaan uutta tietoa ja osaamista läpi koko koulutus- ja tutkimusjärjestelmän, ja edelleen siirtämään niitä joustavasti sosiaaliseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen kehittämistyöhön ja kansalaisten käyttöön. Osaamisperustaa on jatkuvasti vahvistettava, jotta sen laajavaikutteinen hyödyntäminen olisi mahdollista kestäväällä tavalla myös tulevaisuudessa. Yliopistojen rooli on tässä yksi avaintekijöistä. Yliopiston perinteisten ydintehtävien, opetuksen ja tutkimuksen ohella nousevat uutena tehtäväalueena voimakkaasti esiin ulkoiset tehtävät ja velvoitteet sekä sitoutuminen alueelliseen ja yhteiskunnalliseen vastuuseen.

Alueelliset tehtävät yliopistoja koskevissa säädöksissä ja suunnitteluasiakirjoissa

Voimassa olevan uuden yliopistolain (Yliopistolaki 1997) 4§:n mukaan "Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kasvattaa nuorisoa palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa". Laki tuo painokkaasti esiin yliopistojen perinteiset ydintehtävät: tieteellisen tutkimuksen ja tutkimukseen perustuvan ylimmän opetuksen. Opetuksen ja tutkimuksen yhteys yhdistettynä yleiseen tieteellisen sivistyksen edistämiseen onkin yliopistojen ainutkertainen, yliopistot muista koulutusorganisaatioista erottava ominaisuus.

Edelleen huomataan, että yliopistojen on tässä sivistys- ja kasvatustehtävässään palveltava isänmaata ja ihmiskuntaa. Yliopiston lähiympäristöön, sen omimpaan toiminta-alueeseen liittyvää erityistehtävää ei sen sijaan ole lakiin eksplisiittisesti kirjattu. Tämän tehtävän voi kuitenkin päätellä sisältyvän epäsuorasti yliopiston tehtäviin, sillä uuden lain arviointityykälä edellyttää yliopiston arvioivan toimintaansa ja sen vaikuttavuutta: "Yliopistojen tulee arvioida koulutustaan, tutkimustaan sekä taiteellista toimintaansa ja niiden vaikuttavuutta" (Yliopistolaki 1997, 5§). Voimakkaimmillaanhan vaikuttavuus on luonnollisesti yliopiston lähiympäristössä.

Yliopistojen ohjauksen operatiivisena työkaluna toimivat nykyisin Opetusministeriön ja yliopistojen välillä vuosittain solmittavat tulossopimukset. Keskeisten budjettiasioiden ja toiminnallisten yksityiskohden lisäksi sopimuksissa määritellään muun muassa yliopistojen yhteiset tavoitteet ja sopijayliopiston tehtävä yleisessä muodossa. Muutama vuosi sitten oli vielä poikkeuksellista, mikäli yliopiston tehtäviin oli selkeästi sisällytetty alueellisen toimijan rooli. Vuosiksi 2001–03 solmituissa tulossopimuksissa tämä tehtävä sen sijaan on jo mukana.

Näissä uusimmissa tulossopimuksissa yliopistojen ns. kolmas tehtävä, johon alueellinen tehtäväkin keskeisesti sisältyy, on ensi kertaa kirjattu yliopistojen yhteisiin tavoitteisiin. Niissä todetaan: "Yliopistojen toiminnan tavoite on korkea laatu tutkimuksessa, koulutuksessa ja

taiteellisessa toiminnassa sekä vahvistunut yhteiskunnallinen vaikuttavuus ja vuorovaikutus kulttuuri-, työ- ja elinkeinoelämän kanssa”. Yliopistokohtaisissa osioissa alueellisen tehtävän mukanaolosta on tullut yleissääntö. Esimerkiksi Vaasan yliopiston sopimuksessa todetaan: ”Yliopistolla on vahvat alueelliset, valtakunnalliset ja pohjoismaiset yhteydet osana laajempia kansainvälisiä yhteyksiä”. (Opetusministeriö 2000b).

Yliopistojen omissa sisäisissä suunnitteluprosesseissa kolmas tehtävä on ollut pisimpään eksplisiittisesti esillä täydennyskoulutuksessa. Tässä täydennyskoulutuksen toteuttamassa tehtävässä on korostunut nimenomaan yliopiston alueellinen rooli. Nyt tämä tehtävä on tullut myös yliopiston ydintehtävien alueelle. Seuraako kehityksestä yliopistoille tasapainotusdilemma? Joutuvatko tieteen ja tieteellisen ajattelun lähtökohdistajohdetut korkeatasoisen tutkimuksen ja opetuksen tavoitteet ja yhteiskunta- ja elinkeinoelämää välittömästi palvelevan tutkimuksen ja koulutuksen tavoitteet törmäyskurssille? Joutuvatko yliopiston kansallinen ja kansainvälinen menestyminen ja maine uhatuksi, jos yliopisto panostaa voimakkaasti alueelliseen aloitteellisuuteen ja kehitystyöhön?

Onko edellä esitetyistä vaihtoehdoista valittavissa vain joko – tai vai voidaanko toimia myös sekä – että? Alussa viitatuissa asiakirjoissa voimakkaasti esiin tuodun osaamiseen perustuvan Suomen täysimittainen toteutuminen edellyttää, että yliopistot välttävät vaarana olevan tasapainotusdilemman ja pystyvät toimimaan sekä – että – vaihtoehdon mukaisesti. Kyseessä on mittava oppimisprosessi, joka edellyttää muuttumiskykyä ja sopeutumista uusiin olosuhteisiin. Muuttumiskykyä ja sopeutumista edellyttävä oppimisprosessi koskee myös aluetta, jotta se täyttäisi oppivan alueen tunnusmerkit (Goddard & Chatterton 1999).

Yliopistojen alueellisen tehtävän yleiset puitteet

Ei ole sattuma eikä vain suomalainen ilmiö, että yliopistojen yhteiskunnallinen ja sen keskeisenä elementtinä alueellinen rooli on vahvistunut 1990-luvulla voimakkaasti. Merkityksen kasvu on seurausta sekä kansainvälisistä trendeistä että muuttuneista kansallisista olosuhteista. Yleisenä taustatekijänä voidaan lisäksi katsoa vaikuttavan koko maapallon kattava vahva koulutusoptimismi: kehitysmaat voivat nousta kehittyneiden maiden joukkoon vain koulutustaan lisäämällä ja kehittyneimpienkin maiden jatkuvan kehityksen ja menestymisen edellytyksenä on niiden koulutustason jatkuva nousu. Suomalaisena ilmentymänä tästä voidaan mainita maakuntiemme tulevaisuuden visiot ja strategiat, jotka poikkeuksetta rakentuvat osaamisen ja sen edellytyksenä olevien koulutuksen ja tutkimuksen luomalle perustalle.

Huomion kiinnittäminen yliopiston rooliin alueellisena toimijana ja sen seurauksena syntyviin alueellisiin vaikutuksiin on ollut 1990-luvulta lähtien yleismaailmallista. Jopa perinteisistä vahvojen ja vakiintuneiden yliopistojen maista (Iso-Britannia, USA) löytyy runsaasti esimerkkejä yliopistoverkoston ulottamisesta myös haja-asutusalueille. Useat maat ovat käynnistäneet kansallisia aluevaikutusohjelmia (Englannin (UK) rehtorien neuvosto, Kellogg –ohjelma USA:ssa, Ruotsin yliopistolakiin vuonna 1998 sisällytetty kolmas tehtävä). Kansainvälisiä ohjelmia yliopistojen aluevaikutusten arvioimiseksi on laadittu esimerkiksi OECD:n IMHE –projekteissa sekä Euroopan yliopistojen liiton (CRE) ja Pohjoismaiden Ministerineuvoston toimesta.

Myös Suomen kansallisissa olosuhteissa on käynnistynyt 1990-luvulla useita merkittäviä muutosprosesseja, jotka ovat korostaneet yliopistojen alueellisen roolin ja tehtävän merkitystä. Vuosikymmenen alun syvä lama ja sitä seurannut pitkä ja voimakas kehityksen jakso on muuttanut yhteiskunnan rakenteita syvältä. Taloudellinen kasvu keskittyy yhä selvemmin pelkästään pääkaupunkiseudulle ja muutamaaan voimakkaaseen kasvukeskukseen. Väestökehitys seuraa taloudellisia trendejä ja osaa valtakunnasta uhkaa autioituminen. Äärimmillen kärjistyneenä voimakas taloudellinen ja väestöllinen epätasapaino voi

jopa merkitä, että ihmisten todellinen hyvinvointi ei edes taloudellisen kasvun tapauksessa lisäännä missään osissa maataamme. Alueet on saatava kilpailukykyisiksi ja houkutteleviksi niin elinkeinoelämän kuin ihmistenkin silmissä. Edellä esiin tuodulla tavalla uskotaan, että osaamiseen ja osaamisedellytysten luomiseen panostaminen on nyky-yhteiskunnassa tehokkain keino tässä yhteydessä.

Seuraavassa tarkastelen eräitä tärkeimpiä niin yliopistolaitoksessa kuin yhteiskunnan aluerakenteissa ja alueellisessa kehitystyössä tapahtuneita muutoksia, joihin yliopistojen on toimintaedellytyksensä turvataksaan reagoitava. Muutosten mukanaan tuomat tai ainakin niiden myötä korostuneet ulkoiset tehtävät, velvoitteet ja sitoumukset vaativat yliopistoilta myös institutionaalista muuttumista ja sopeutumista. Tämä sopeutumisprosessi koskee koko yliopistoyhteisöä, ei vain pientä asialle vihkiytyneiden joukkoa. (Goddard ym. 2000).

Uuden yliopistolain myötä yliopistot voivat entistä itsenäisemmin päättää toiminnostaan. Myös siitä, missä määrin alueellinen kehitystyö ja aloitteellisuus kuuluvat niiden toiminta-ajatukseen. Uusi osaamisperusteinen aluepolitiikka, joka on seurausta tiedon ja osaamisen tulosta paitsi kansantalouden myös kehittyvien aluetalouksien keskeiseksi tuotannontekijäksi ja jonka liikevoimana on paikallinen aloitteellisuus ja verkottuminen (ks. Vartiainen 1998), on tuonut yliopistoille aivan uuden alueellisen roolin. Alueellinen sitoutuminen ei ole enää vaihtoehtoinen, vähempiarvoinen strategia kansalliseen ja kansainväliseen menestykseen ja maineeseen pyrkimiselle, vaan teknologian siirtoa ja innovaatioketjun toimintaa edistävät teknologiakeskukset, osaamiskeskukset ja tiedepuistot sijaitsevat lähes poikkeuksetta tieteellisesti korkeatasoisten ja tunnustettujen yliopistojen yhteydessä.

Yliopistojen rahoituksen rakenne on muuttunut ulkopuolisen rahoituksen absoluuttisen ja suhteellisen kasvun myötä. Ulkopuolisen rahoituksen osuus Suomen yliopistolaitoksen kokonaisbudjetista on tällä hetkellä noin 35%. Merkittävä osuus tästä rahoituksesta on joko suoraan omalta toiminta-alueelta peräisin tai EU:n ohjelmista alueellisiin tarkoituksiin tulevaa. Viime vuosikymmenellä muodostetut uudet

maakunnat, TE -keskukset ja osaamiskeskukset muodostavat yhä tärkeemmän ulkopuolisen, alueperustaisen rahoituskanavan. Muodostumassa oleva aluekeskusverkosto täydentää edelleen tätä uuden aluepolitiikan mukaista toimenpidesalkkua. Vanha sanonta ”sitä saa, mitä tilaa” pätee tässäkin tapauksessa yliopistojen priorisoidessa toimintonsa suuntaamista uudelleen.

Kansallisista tapahtumista, jotka ovat vaikuttaneet yliopistojen alueellisen roolin muuttumiseen, on syytä mainita vielä 1990-luvulla toteutunut ammattikorkeakoululaitoksen synty ja laajamittainen vakiintuminen. Perusteltiinhan korkeakoululaitoksen täydentämistä ammattikorkeakouluilla kansakunnan yleisen koulutus- ja osaamistason nostamistavoitteen ohella nimenomaan ammattikorkeakoulujen ammattisuuntautuneisuudella sekä niiden elinkeinoelämä- ja alueellisilla yhteyksillä. Kun ammattikorkeakoulut vielä ylläpitäjätahoista joutu-
tuen omaavat vahvan alueellisen päättäjätöiden ja poliittisen tuen, ovat yliopistot väistämättä joutuneet harkitsemaan omaa alueellista rooliaan näin syntyneessä uudessa tilanteessa. Alkuvaiheen epäluulojen ja osittaisten vastakkainasettelujenkin jälkeen on jo lukuisia esimerkkejä siitä, että yliopistot ja ammattikorkeakoulut voivat yhtäältä työnjaon, ja toisaalta yhteistyön avulla löytää aluettaan parhaiten palvelevia toimintamuotoja.

Alueellisen vaikuttavuuden muodoista

Mitkä ovat sitten yliopiston alueellisen vaikuttavuuden eri muodot? Miten yliopisto näkyy alueellisena toimijana? Kun yliopistokeskustelu jollakin alueella on aikanaan käynnistynyt, niin ensimmäiseksi yleensä on vedottu alueella vallitsevaan koulutustarpeeseen. Alueen nuorisolle on haluttu taata opiskelumahdollisuus lähellä kotipaikkaansa, jotta se myös valmistuttuaan jäisi helpommin palvelemaan alueen yhteiskunta- ja elinkeinoelämää. Keskustelu on noudattanut samoja linjoja niin uusia yliopistoja aikanaan perustettaessa kuin uusia koulutusaloja

yliopistoon myöhemmin haluttaessa. Tutkimuksen ja sen seurausvaikutusten merkitys on noussut yleensä esiin vasta keskustelun myöhemmässä vaiheessa.

Yliopistojen perustamisella onkin ollut merkittävä vaikutus alueiden opiskelijavirtoihin. Runsaat kolmekymmentä vuotta sitten perustetut Itä-Suomen kolme yliopistoa esimerkiksi kaksinkertaistivat osuutensa alueelta kotoisin olevista, yliopisto-opinnot aloittavista opiskelijoista aikavälillä 1977–1995. Vuonna 1977, jolloin yliopistot olivat toimineet vajaat 10 vuotta, vain neljäsosa Kuopion, Kymen ja Mikkelin läänin sekä vajaa puolet Pohjois-Karjalan läänin aloittavista yliopisto-opiskelijoista sai opiskelupaikan jostakin kolmesta oman alueensa yliopistosta. Vuonna 1995 kolmen ensiksi mainitun läänin uusista opiskelijoista jo puolet ja Pohjois-Karjalan läänistä useampi kuin kolme neljästä opiskelijasta aloitti opiskelunsa jossakin itä-suomalaisessa yliopistossa (Dahllöf ym. 1998).

Kun samanaikaisesti tapahtui merkittävä opiskelijamäärien kokonaiskasvu, toteutui se, mitä yliopistoilta niitä perustettaessa erityisesti odotettiin: yhä kasvava määrä alueen nuorisoa voi saada yliopistosivistyksensä omalla alueellaan. Seuraava vaihe ketjussa ei valitettavasti ole toteutunut yhtä hyvin, liian monet valmistuneista ovat joutuneet hakeutumaan tai halunneet hakeutua työtehtäviin etelän kasvukeskuksiin. Tämän tosiasian vastapainona on kuitenkin todettava, että esimerkiksi opettaja-, lääkäri- ja hammaslääkäripulan poistamisessa alueeltaan Itä-Suomen yliopistoilla on esittää hienoja tuloksia.

Yliopisto on oman erityisluonteensa ja -tehtävänsä lisäksi myös yritykseen tai muuhun julkisen hallinnon organisaatioon rinnastettava taloudellinen toimija. Useat eri yliopistot ovat mitanneet tämän taloudellisen toiminnan sekä välittömiä että kerrannaisia tulo- ja työllisyysvaikutuksia mm. panos-tuotos –analyysillä. Itä-Suomen yliopistojen tekemien panos-tuotos –analyysien mukaan (Dahllöf ym. 1998) niiden taloudelliset vaikutukset aluetalouteen olivat v. 1997 välittöminä vaikutuksina yhteensä 700 Mmk ja kerrannaisina vaikutuksina 1100 Mmk. Yliopistojen välitön työllistävä vaikutus oli samaan aikaan lähes

3000 henkeä ja välillinen vaikutus noin 2000 henkeä. Yliopistot muodostavat pelkästään tämän ns. passiivisen vaikutuksen johdosta merkittävän taloudellisen tekijän alueellaan.

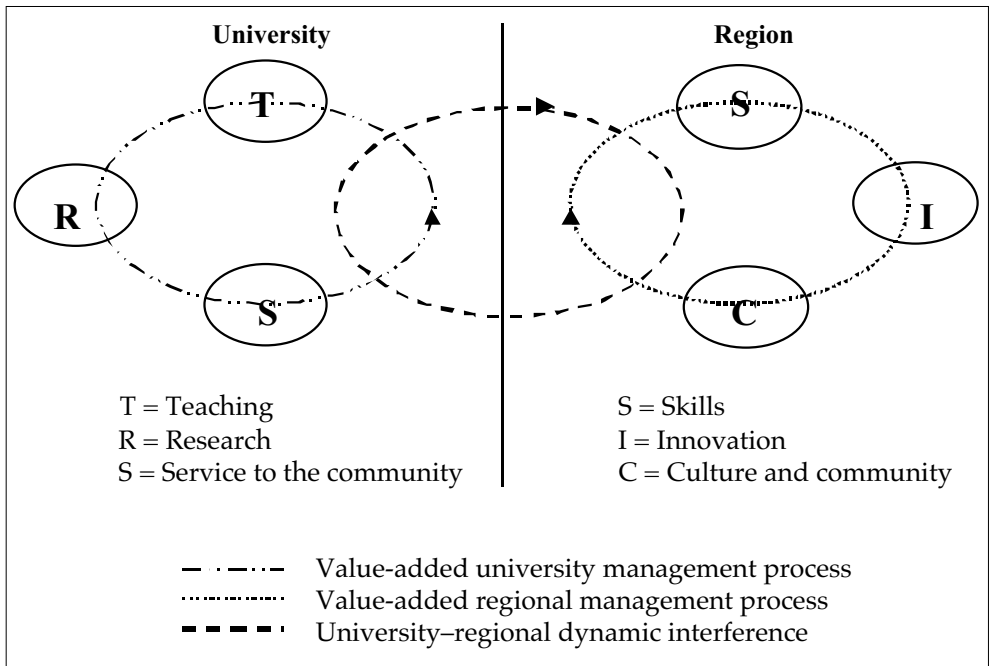
Edellä kuvatut yliopistosta alueeseen kohdistuvat vaikutukset – opiskelupaikkojen tarjoaminen alueen nuorisolle ja sen myötä syntyvät yleinen koulutustason nousu ja koulutetun työvoiman tarjontapotentiaali alueelle sekä kansantalouden tilinpidon mukaiset tulo- ja työllisyysvaikutukset aluetalouteen – ovat seuraus yliopiston pelkästä läsnäolosta alueella. Aina 1990-luvun alkuun asti kiinnitettiinkin huomio lähinnä näihin ensisijaisvaikutuksiin, sillä tuon ajan aluepolitiikkaan kytkeytyvän korkeakoulupolitiikan tavoite oli lähinnä taata hyvinvointiyhteiskunnalle sen tarvitsemat osaajat. Yliopiston roolia aluekehittäjänä ja alueellisena toimijana alkoivat ensimmäisinä toteuttaa yliopistojen tietyt erillislaitokset, täydennyskoulutuskeskukset ja palvelututkimuslaitokset. Uuden, paikalliseen aloitteellisuuteen ja verkottumiseen perustuvan osaamisperusteisen aluepolitiikan edellytyksenä taas on, että aluekehittäjän ja alueellisen toimijan rooli omaksutaan myös yliopiston ydintoiminnoissa läpi koko yliopisto-organisaation.

Uudessa ajattelussa yliopistot nähdään yhä selkeämmin alueidensa dynamoina tai vetureina. Niiden ympärille ja niiden kanssa välittömään vuorovaikutukseen ovat syntyneet teknologiakylät, tiedepuistot ja yliopistojen vahvuusalueisiin liittyvät osaamiskeskukset. Perustutkimuksen rinnalle on noussut osallistuminen soveltavaan tutkimukseen ja tuotekehityshankkeisiin, yliopisto on keskeisesti mukana alueen innovaatio- ja uusyritystoiminnassa. Perinteinen akateeminen tutkinto-opetus on saanut seurakseen suoraan työelämän tarpeista johdettua koulutusta. Yliopisto on yhtenä elinikäisen oppimisen (avoin yliopisto, ammatillinen täydennyskoulutus, muunto- ja maisterikoulutusohjelmat) osapuolena läsnä yhä pitempään työntekijän työuralla.

Yliopiston tehtävänä on toimia myös alueensa kulttuuri- ja yhteiskuntaelämän virikkeellisenä katalysaattorina. Vaikka tälle ajalle onkin ominaista, että ympäristön yliopistoon kohdistamat odotukset painottuvat taloudellisiin seikkoihin, myös yleisen sivistyksellisen tehtävän

tulisi aina kuulua yliopiston missioon. Turun yliopiston ulkoista vaikuttavuutta arvioinut asiantuntijaryhmä totesikin raportissaan (Goddard ym. 2000) tältä osin mm. seuraavaa: "We do not see external engagement solely in terms of industry and business mindedness. The priority should be given to encourage the humanities and social sciences to learn from successful experience in parts of science, medicine, law and education and to actively engage with the challenges of technological, economic and cultural development in the knowledge economy". Turun yliopistolla onkin esittää useita merkittäviä kulttuurialan yhteistyöhankkeita vaikutusalueellaan. Keskiaikaa kuvaavat näytelmät, kansantapahtumat ja historialliset näyttelyt ovat oivallisia esimerkkejä asiantuntijavoimin toteutetuista kulttuuriprojekteista, jotka samalla on saatettu liikeidean asteelle ja tuotteistettu.

Goddard ja Chatterton (1999) havainnollistavat tätä uuden ajattelun mukaista yliopiston ja alueen aktiivista vuorovaikutusta ns. oppivan alueen (learning region) käsitteen avulla. Oppivan alueen toimintamalli edellyttää, että sekä yliopisto että alue pystyvät löytämään omat sisäiset lisäarvoa tuottavat ohjaus- ja kehitysprosessinsa, jotka puolestaan kykenevät dynaamiseen vuorovaikutukseen partnerinsa kanssa. Tunnusmerkillistä oppivalle alueelle edelleen on, että vuorovaikutus / palvelutoiminta kuuluu yliopiston tehtäväkuvaan opetuksen ja tutkimuksen rinnalla (yliopiston kolmas tehtävä). Yliopiston ja alueen keskinäisessä vuorovaikutteisessa kohtaamisessa teknologiakylillä, tiedepuistoilla ja osaamiskeskuksilla (nämä kaikki tulkittuina toimialaltaan laajasti, mm. kulttuuritoiminnot sisältäen) on keskeinen merkitys.

Kuva 2. Oppiva alue. (The university-region value-added management process; Goddard & Chatterton 1999).

Yliopistoille myös alueellisen vaikuttavuuden strategiat

Kulunut vuosikymmen on merkinnyt yliopistoille kiinnostuksen kasvua alueellista toimintaa ja vaikuttamista kohtaan. Tämä prosessi on käynnistynyt lähinnä yliopiston ulkopuolelta tulleesta tarpeesta ja yksittäisten yliopistollisten toimijoiden vastauksesta näihin haasteisiin. Vallitseva ajattelu yliopistoissa on sen sijaan aivan viime vuosiin nähnyt asiassa tasapainotusdilemman. On nähty, että on valittava joko-tai, kun asetetaan vastakkain yhtäältä tieteen ja tieteellisen ajattelun lähtökohdista johdetut korkeatasoisen tutkimuksen ja opetuksen tavoitteet ja toisaalta yhteiskunta- ja elinkeinoelämää välittömästi palveleva tutkimus ja koulutus tai toisin sanoitettuna yhtäältä yliopiston kansallinen ja kansainvälinen menestyminen ja maine ja toisaalta alueellinen

aloitteellisuus ja aluetta palveleva kehitystyö. Muuttuneet olosuhteet kuitenkin edellyttävät, että yliopiston on menestyäkseen valittava sekä-että. Lukuisat esimerkit eri yliopistoista osoittavat, että tämä valinta on myös mahdollinen.

Onnistuminen tässä tehtävässä edellyttää yliopistoilta kuitenkin sekä institutionaalista muuttumista ja sopeutumista että koko yliopistoyhteisön sitoutumista tähän alueelliseen vastuuseen. Tämä sopeutumis- ja sitoutumisprosessi koskee koko yliopistoyhteisöä, ei vain pientä asialle vihkiytyneiden joukkoa. Kuten aiemmin on jo ollut esillä, esimerkiksi täydennyskoulutuskeskuksilla on niiden koko kahden vuosikymmenen mittaisen olemassaolon ajan ollut vahvat yhteydet toimintaympäristöönsä. Toisaalta yhteydet emoyliopiston ja täydennyskoulutuskeskuksen välillä ovat useinkin olleet varsin löyhät, ainakin strategisella tasolla. Viimeistään nyt on aika tarkastella keskuksia elimellisenä ja tavoitteiltaan integroituna osana koko yliopistoa. Vain näin voidaan esimerkiksi luoda toimivat elinikäisen oppimisen järjestelmät.

Yliopistolla onkin oltava alueellista toimintaansa ja vaikuttavuutensa varten oma strategiansa osana yliopiston kokonaisstrategiaa. Esimerkiksi Vaasan yliopisto on kuluvana vuonna 2001 laatinut oman vaikuttavuusstrategiansa ja siihen liittyvän toimenpideohjelman. Strategia noudattaa kaksiulotteista matriisilähestymistapaa, missä kutakin toiminnallisen ulottuvuuden tasoa (perus- eli ydintehtävinä tutkimus ja koulutus, erityistehtävinä – ts. kolmantena tehtäväalueena – taloudelliset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tehtävät) tarkastellaan kullakin maantieteellisen ulottuvuuden tasolla (paikallinen, alueellinen, valtakunnallinen, globaali) erikseen. Strategian mukaan yliopisto on ainakin jollakin tavalla aktiivinen matriisin kussakin solussa.

Alueellinen rooli on tullut osaksi yliopiston tehtäväkuva. Se on tärkeä osa yliopiston uutta ns. kolmatta tehtävää. Alueellisen tehtävän menestyksellinen toteuttaminen edellyttää tiivistä vuoropuhelua eri sidosryhmätahojen kanssa. Samalla on kuitenkin pidettävä huoli yliopiston perinteisistä perustehtävistä, tieteellisestä tutkimuksesta ja siihen perustuvasta opetuksesta. Sillä tosiasia on, että yliopisto hyödyt-

tää aluettaan parhaiten silloin, kun se yleisin kansallisin ja kansainvälinen kriteerein mitattuna on opetuksessaan ja tutkimuksessaan mahdollisimman korkeatasoinen. Yliopiston alueellisen tehtävän toteuttamisen ohjenuoraksi sopiikin vanha tuttu viisaus: "Think globally, act locally."

Lähteet

- Dahllöf, U. – J. Goddard – C. O'Brien – O. Román – I. Virtanen (1998). Towards the responsive university; The regional role of Eastern Finland Universities. *Publications of Finnish Higher Education Evaluation Council* 8:1998.
- Goddard, J. B. – P. Chatterton (1999). Regional development agencies and the knowledge economy: harnessing the potential of universities. *Environment and Planning C: Government and Policy* 17, 685–699.
- Goddard, J. – I. Moses – U. Teichler – I. Virtanen – P. West (2000). External engagement and institutional adjustment; An evaluation of the University of Turku. *Publications of Finnish Higher Education Evaluation Council* 3:2000.
- Korkeakoululaitoksen alueellisen kehittämisen työryhmän muistio (2001). *Opetusministeriön työryhmien muistioita* 28 :2001.
- Opetusministeriö (2000a). *Koulutus ja tutkimus vuosina 1999-2004: kehittämissuunnitelma*.
- Opetusministeriö (2000b). Yliopistojen tulossopimukset 2001-2003. Luettavissa verkosta <http://www.minedu.fi/opm/koulutus/yliopisto-koulutus/ohjausjarjestelma.html#tulossopimukset> (viitattu 15.11.2001).
- Opetusministeriö (2001). Opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2002-2005. Luettavissa verkosta <http://www.minedu.fi/julkaisut/toim/tts2002-2005.html> (viitattu 15.11.2001).

Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999. Luettavissa verkosta <http://valtioneuvosto.fi/liston/base.lsp?r=696&k=fi&old=385> (viitattu 15.11. 2001).

Valtion tiede- ja teknologianeuvosto (2000). Katsaus 2000; tiedon ja osaamisen haasteet. Luettavissa verkosta http://www.minedu.fi/opm/asiantuntijat/tiede_teknologianeuvosto/julkaisut/tiede_teknologia_neuvosto_katsaus2000.html (viitattu 15.11. 2001).

Vartiainen, Perttu (1998). Suomalaisen aluepolitiikan kehitysvaiheita. *Sisäasianministeriö, Aluekehitysosaston julkaisu 6/1998.*

Yliopistolaki (1997). *Laki nro 645/97.*